

kapitalistycznej. W tym miejscu nasuwa się nieodparte wrażenie, że oboje wydawcy są wyraźnie zafascynowani neoliberalizmem i wydają się być zdecydowanymi przeciwnikami ingerencji państwa w sferę gospodarki.

Abstrahując od wcześniejszych rozważań, recenzowana książka posiada jednak jeden niezaprzeczalny walor. Stanowi interesujące źródło o charakterze wspomnieniowym, zwłaszcza z okresu 1926–1930, kiedy to Staniewicz pełnił funkcję ministra reform rolnych. Należy jednak pamiętać, że są to uwagi o charakterze subiektywnym i emocjonalnym. Dotyczy to zwłaszcza stosunku Staniewicza do osoby Józefa Piłsudskiego, którego starał się za wszelką cenę usprawiedliwić i wytłumaczyć.

Jedynym zauważonym przeze mnie mankamentem omawianego opracowania wydaje się fakt, że przypisy wydawców nie zostały wyraźnie oddzielone od przypisów pochodzących od Autora. Ponadto przypisy te są czasami zbyt szczegółowe. Z objaśniania niektórych, powszechnie znanych wydarzeń czy też przedstawiania not biograficznych powszechnie znanych osób z pewnością można by zrezygnować. Uwaga ta nie wpływa rzecz jasna w najmniejszym nawet stopniu na ocenę pracy Autorów opracowania, którzy zaprezentowali gruntowną znajomość epoki i problematyki gospodarczej pojawiającej się na kartach książki Witolda Staniewicza, dokonując sprostowania wielu popełnionych przez niego pomyłek i uściślenia niektórych jego, niezbyt precyzyjnych wywodów. Na koniec należy też zauważyć, że praca ta nie jest lekturą lekką, łatwą i przyjemną i z tego powodu zostanie prawdopodobnie doceniona jedynie przez stosunkowo wąskie grono specjalistów.

ALEKSANDRA ANUSIK
Uniwersytet Łódzki

Paweł Chmielewski, *Dyplomacja sowiecka w Radzie Bezpieczeństwa ONZ wobec zadań utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego u progu „zimnej wojny”*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, t. 1, ss. 250; t. 2, ss. 592.

Prezentowana monografia jest rozprawą habilitacyjną Autora powstałą w wyniku wieloletnich badań. Podjęty przez P. Chmielewskiego problem badawczy, dotyczący charakterystyki i oceny stanowiska dyplomacji sowieckiej w Radzie Bezpieczeństwa (RB) ONZ w pierwszych latach jej funkcjonowania, należy uznać za trafny. W polskiej literaturze historycznej opracowania dotyczące ONZ należą

do rzadkości. Problematyką tą interesowali się bardziej polscy politolodzy, znawcy prawa międzynarodowego i publicyści. Także stosunkowo nieliczne są prace o polityce zagranicznej i dyplomacji Związku Sowieckiego po II wojnie światowej. Autor w sposób zadowalający wywiązał się z realizacji zadania badawczego. Ukazał cele i sposób działania sowieckiej dyplomacji wobec zasadniczych kwestii międzynarodowych rozpatrywanych w RB ONZ w latach 1946–1947. Wskazał m. in. na wykorzystywanie przez Moskwę delegatów sowieckiej Ukrainy i Białorusi oraz Polski w ONZ do dyplomatycznej rozgrywki z mocarstwami zachodnimi.

Tytuł rozprawy został jednak sformułowany niezbyt fortunnie. Sugeruje, że głównym zadaniem sowieckiej dyplomacji w RB ONZ było „utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego”, zgodne z zapisem w art. 1 pkt 1 Karty NZ. Tymczasem przedstawione w rozprawie działanie sowieckiej dyplomacji wskazuje, że „utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego” było przede wszystkim sloganem wykorzystywanym w dyplomatycznej walce z mocarstwami zachodnimi, mającej na celu umacnianie wpływów Moskwy w różnych regionach świata. Tytuł rozprawy pozostaje w sprzeczności z ustaleniami Autora, który napisał m. in., że przedstawiciele sowieccy w ONZ „traktowali ten organ najczęściej jako forum walki o swoje interesy i niemal za każdym razem jako trybunę propagandową służącą prezentacji i rozpowszechnianiu stanowiska Moskwy” (t. 1, s. 7). W końcowej części rozprawy, przedstawiając obstrukcyjną taktykę delegacji sowieckiej w kwestii powołania sił zbrojnych ONZ, Autor stwierdził, że Moskwie nie zależało na ich utworzeniu, a tym samym podejmowaniu działań eliminujących „rodzące się zagrożenia dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego” (t. 2, s. 457).

Rozprawa wykracza poza ramy chronologiczne, które sugeruje jej tytuł. Sformułowanie „u progu zimnej wojny” przenośnie oznacza początek „zimnej wojny”, za który uważa się przemówienie Winstona Churchilla wygłoszone 5 marca 1946 r. w Fulton. Autor skłania się do poglądu, że „zimna wojna” rozpoczęła się od połowy 1947 r., wskazując, że po raz pierwszy tego wyrażenia użył amerykański polityk Bernard Baruch 16 kwietnia 1947 r. (s. 9, przyp. 8). Tymczasem posiedzenia RB ONZ rozpoczęły się w styczniu 1946 r., a więc jeszcze przed początkiem „zimnej wojny”. Autor opisuje zresztą wydarzenia, które rozgrywały się znacznie wcześniej, w okresie II wojny światowej, latach międzywojennych a nawet na początku XX w. Zasadnicza treść monografii (t. 2) obejmuje lata 1946–1947, ale niektóre jej fragmenty odnoszą się do późniejszych zdarzeń.

Podstawę źródłową rozprawy stanowi oficjalna dokumentacja ONZ, przede wszystkim stenogramy posiedzeń RB ONZ i raporty powoływanych przez nią komisji. Materiał ten uzupełniają dokumenty uzyskane przez Autora w Archiwum Polityki Zagranicznej Rosyjskiej Federacji w Moskwie, Archiwum Akt Nowych i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie. Wykorzystane zostały opublikowane dokumenty polityki zagranicznej Związku Sowieckiego i Stanów Zjednoczonych oraz pamiętniki i wspomnienia dyplomatów sowieckich, amerykańskich i innych. Autor sięgał także do prasy i czasopism sowieckich i polskich, w tym periodyków wydawanych przez środowisko polskiego wychodźstwa. Bogaty jest wykaz wykorzystanych przez P. Chmielewskiego publikacji zbiorowych i artykułów, m. in. najnowszych prac historyków rosyjskich o sowieckiej polityce zagranicznej w okresie „zimnej wojny”, napisanych na podstawie nie ujawnionych wcześniej archiwaliów.

Zebrany przez Autora materiał źródłowy oraz literatura stanowią wystarczającą podstawę do opracowania podjętego problemu badawczego. Upomniąłbym się jednak o publikację brytyjskich dokumentów dotyczących polityki zagranicznej po 1945 r.: *Documents on British Policy Overseas*, ser. I i II. Niektóre tomy zawierają bowiem dokumenty dotyczące omawianych przez Autora zagadnień (np. ser. I. vol. VII, *United Nations: Iran, Cold War and World Organisation. 2 January 1946–13 January 1947*, London 1995). Pożyteczne byłoby także sięgnięcie do wspomnień gen. Waltera Bedella Smitha, ambasadora Stanów Zjednoczonych w Moskwie (*Moscow Mission, 1946–1949*, London 1950), które zawierają m. in. informacje na temat sowieckiej dyplomacji.

Dwutomowa rozprawa podzielona jest na cztery zasadnicze części. Tom 1, napisany w układzie chronologiczno-problemowym, zawiera cz. I pt. *Związek Sowiecki wobec idei nowej organizacji bezpieczeństwa międzynarodowego* (rozdziały I–III) i cz. II pt. „*Neither War nor Peace*” – *w stronę bipolarizmu świata* (rozdziały IV–V). Na tom 2, mający układ problemowy, składa się część III: *Kreml wobec zadań utrzymania i przywrócenia pokoju* (rozdziały VI–XI) i cz. IV: *Związek Sowiecki wobec statutowych gwarancji utrzymania pokoju w świecie* (rozdział XII–XIII, *Zakończenie, Bibliografia*).

W części 1 tomu 1 zawarty został bogaty materiał informacyjny na temat stanowiska dyplomacji sowieckiej wobec kwestii powołania ONZ w okresie II wojny światowej. Ta część rozprawy, wiążąca się pośrednio z zasadniczym jej wątkiem, została nadmiernie rozbudowana. Nie neguję potrzeby opisanie koncepcji i zabiegów dyplomacji sowieckiej o kształt Karty NZ ale wystarczyłoby na ten temat zwięzły

rozdział wstępny. W zmienionej formie redakcyjnej cz. 1 t. 1 mogłaby stanowić odrębną publikację.

Część 2 tomu 1 jest przede wszystkim charakterystyką stosunków sowiecko-amerykańskich w latach 1945–1947. Tytuł rozdziału IV w formie pytania: *Szanse powojennej współpracy?* (w spisie treści bez znaku zapytania) jest niefortunny. Z ustaleń wielu Autorów, którzy na ten temat pisali, wynika, że nie było szans współpracy Związku Sowieckiego z byłymi aliantami zachodnimi po 1945 r. Habilitant doszedł do analogicznego wniosku, potwierdzając go w kolejnym rozdziale V (*Narastanie kryzysu ideologicznego – na drodze do konfrontacji*). Chcąc ukazać „zimnowojenne” tło debat w RB ONZ, poświęcił temu zagadnieniu zbyt wiele miejsca. Trudno zresztą oddzielić to „tło” od wydarzeń rozgrywających się w ONZ. Przecież „zimnowojenna” rywalizacja pomiędzy Związkiem Sowieckim a mocarstwami zachodnimi występowała m. in. na forum Zgromadzenia Ogólnego (ZO) i RB ONZ. Autor nadmienia zresztą w tej części rozprawy o niektórych problemach, będących przedmiotem walki dyplomatycznej w RB ONZ w latach 1946–1947.

Tom 2 rozprawy, napisany w układzie problemowym, przedstawia taktykę dyplomacji sowieckiej w RB ONZ wobec takich kwestii, jak: kryzys irański, wojna domowa w Grecji, obecność wojsk brytyjskich w Indonezji, stacjonowanie wojsk francuskich i brytyjskich w Syrii, Libanie i Egipcie oraz dyplomatyczny bojkot frankistowskiej Hiszpanii (część 3). W ostatniej części, 3, rozprawy Autor scharakteryzował stanowisko dyplomacji sowieckiej w sprawie utworzenia sił zbrojnych ONZ i problemu rozbrojenia. Tytuły obu części (patrz wcześniej) nie są adekwatne do treści, brzmią bowiem zbyt idealistycznie w zderzeniu z rzeczywistymi celami sowieckiej dyplomacji, opisanymi przez Autora.

Lektura rozprawy nie jest łatwa. P. Chmielewski zawarł w niej ogromny materiał źródłowy, który gromadził sumiennie od lat. Obszernie omawia przemówienia delegatów sowieckich i innych w RB ONZ bądź też treść dokumentów (np. s. 270–274). Tekst nasycony jest obficie różnej wielkości cytataми. Autor cytował fragmenty wykorzystywanych materiałów źródłowych, ale także monografii, z których korzystał. Zapewne chciał w ten sposób oddać wiernie poglądy wyrażane przez polityków, dyplomatów, publicystów i autorów opracowań. Zamieścił w rozprawie obszernie partie artykułów, które już wcześniej opublikował, niekiedy pośrednio związane z głównym wątkiem rozprawy, np. działalności komisji specjalnej RB ONZ w Grecji. Wszak można było przedstawić jedynie zasadnicze wnioski i podać odnośnik do istniejących publikacji. Wszystko to przyczyniło

się do nadmiernego rozbudowania rozprawy, której czytelnik gubi niejednokrotnie zasadniczy wątek.

W monografii, zawierającej zbędne lub nadmiernie rozbudowane fragmenty, brakuje należytego przedstawienia kilku istotnych dla badanego zagadnienia kwestii. Tytuł pracy zobowiązuje do przeprowadzenia głębszej – niż uczynił to Autor – charakterystyki „sowieckiej dyplomacji”. Należałoby więc określić bieżące założenia i cele polityki zagranicznej Kremla, podjąć próbę charakterystyki metod ich realizacji, przedstawić zakres działania odpowiednich komórek Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych zajmujących się sprawami ONZ. P. Chmielewski podał niewiele informacji o sowieckich dyplomatach działających w ONZ. Przydałaby się charakterystyka przynajmniej kluczowych postaci (wykształcenie, kariera, praktyka dyplomatyczna) a nawet krótkie noty biograficzne w przypisach. Brak tego typu informacji, czy charakterystyki sowieckich dyptomatów, kontrastuje z fragmentami tekstu dotyczącymi G. Kennana (t. 1, s. 205 i n.) czy B. Barucha (t. 2, s. 486 i n.). Dopiero w *Zakończeniu* Autor napisał o różnicy pokoleniowej w sowieckiej dyplomacji, w której pojawili się przedstawiciele „młodszego pokolenia” (Andriej Gromyko, Siemion Carapkin).

Jest luka w narracji na temat polityki sowieckiej wobec ONZ od zakończenia konferencji w San Francisco do pierwszej sesji ZO ONZ (czerwiec 1945 r.–styczeń 1946). Po podpisaniu Karty NZ działała przecież Komisja Przygotowawcza i jej Komitet Wykonawczy, prowadzone były dyskusje dotyczące spraw organizacyjnych i proceduralnych przed zwołaniem pierwszej sesji ZO ONZ w Londynie, których efekty zostały zapisane w raporcie Komisji. Należałoby nadmienić o działaniach sowieckiej dyplomacji w czasie I sesji ZO ONZ dotyczących m. in. wyboru przewodniczącego ZO i Sekretarza Generalnego ONZ.

Styl narracji autorskiej jest nierówny. Obok fragmentów napisanych jasno i potoczyscie zdarzają się partie tekstu, w których brakuje precyzji i swobody wypowiedzi. Zdania bywają nadmiernie rozbudowane. Niekiedy występują wyrazy lub sformułowania wzięte z potocznego języka, które choć ujęte w cudzysłów, rażą w rozprawie naukowej.

Praca została wydrukowana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego z materiału dostarczonego przez Autora, bez ingerencji redaktora i wydawniczej korekty. Autor ponosi więc odpowiedzialność za występujące w tekście różnorakie błędy, których nie powinno być w publikacji wprowadzanej do obiegu naukowego. Brak indeksu osobowego utrudnia korzystanie z tak obszernej monografii.

Przygotowanie rozprawy wymagało od Autora ogromnego nakładu pracy, żmudnych poszukiwań źródłowych oraz znajomości historiografii powszechnej. Walorem tej obszernej monografii jest bogactwo zgromadzonego materiału i gruntowna analiza. Praca pogłębia znacząco dotychczasową wiedzę o sowieckiej polityce wobec ONZ w pierwszych latach istnienia tej organizacji. Rozprawa P. Chmielewskiego będzie pożyteczną lekturą dla historyków, politologów i studentów kierunków humanistycznych.

ANDRZEJ M. BRZEZIŃSKI
Uniwersytet Łódki

Anne Applebaum, *Gulag*, Warszawa 2005, ss. 624.

W styczniu 2005 r., nakładem wydawnictwa „Świat Książki”, ukazała się w Polsce długo oczekiwana monografia Anne Applebaum *Gulag*, dziennikarki „Washington Post”, bylej korespondentki zagranicznej i zastępcy redaktora naczelnego „Spectatora”. W swojej karierze autorka była również warszawskim korespondentem „The Economist”. Dość często jej publikacje ukazywały się w „New York Review of Books”, „Foreign Affairs” oraz „Wall Street Journal”.

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że książka nie wnosi niczego nowego do informacji dotyczących systemu, jaki stanowił Gulag, którymi dzisiaj dysponujemy. Niezwykle popularny ostatnio temat z historii Związku Sowieckiego powoduje, że nader często wracamy do klasyków radzieckiej historiografii, jak również sięgamy do wydawnictw opartych na nowych badaniach i odtajnionych dokumentach przepastnych rosyjskich archiwów. W mniej lub bardziej ciekawej formie m. in. tacy autorzy, jak Robert Conquest¹, Alan Bullock², Aleksander Bowin³, Roj Miedwiediew⁴, Edward Radzinski⁵ czy wreszcie Janusz Smaga⁶, poruszali temat obozów i ich więźniów, na których

¹ R. Conquest, *Lenin. Prawda o wodzu rewolucji*, Warszawa-Chicago 2001; patrz także *Wielki terror*, Warszawa 1997.

² A. Bullock, *Hitler i Stalin*, Warszawa 1999.

³ A. Bowin, *Fenomen Stalina*, Warszawa 1988.

⁴ R. Miedwiediew, *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, Warszawa 1990.

⁵ E. Radzinski, *Stalin. Pierwsza pełna biografia oparta na rewelacyjnych dokumentach z tajnych archiwów rosyjskich*, Warszawa 1996.

⁶ J. Smaga, *Narodziny i upadek imperium. ZSRR 1917–1991*, Kraków 1992; patrz także *Rosja w XX stuleciu*, Kraków 2002.